

Vinzenz Olip, Ebriach 39, vulgo Jereb. Überleben zwischen Gestapo und Partisanen.

Klagenfurt/Celovec – Ljubljana/Laibach – Wien/Dunaj: Mohorjeva, 2016, 258 strani
(s fotografijami in dokumenti)

Avtor v središče svoje razprave postavlja usodo članov družine Tomaža in Ursule Olip, po domače Jerebovih, na Obirskem v času nacizma, ko je ta v celoti postala žrtev represij režima proti začetkom in postopni rasti protinacističnega odpora na Koroškem. Kot vnuk Tomaža in Ursule Olip se je lotil težavne naloge »družinske zgodovine« in jo umestil v skupino tistih več kot 130 mož in žena, ki jih

je gestapo aretiral na območju Železne Kaple, Sel in Borovelj od sredine septembra 1942 pa vse do sredine februarja 1943. Gestapo je svojo akcijo na Koroškem začel po zajetju in uničenju partizanov v Udinborštu na Gorenjskem. Tam so nacistične sile dobile v roke pismo prvega koroškega aktivista Johanna Županca - Johana. Ta je v prvih dneh septembra 1942 poročal o okoli 25 potencialnih sodelavcih, ki bi bili pripravljeni razgibati teren na Koroškem.

Pred Vinzenzem Olipom so se z zgodovino svojih družin v nacističnem času spoprijeli že drugi avtorji in avtorice, potomci preganjanih iz prve in druge generacije. Naj omenim le nekatere. Eva Malle je leta 2012 pri založbi Kitab v Celovcu objavila svoje magistrsko delo pod naslovom *Die Ročičjaks. Eine slowenische Familie im Widerstand*. Johannes W. Schaschl je isto leto kot izdajatelj pri Mohorjevi založbi objavil knjigo *Als Kärnten seine eigenen Kinder deportierte. Die Vertreibung der Kärntner Slowenen 1942–1945. Historischer Überblick – Zeitzeugenerzählungen – Briefe und Dokumente*, v kateri pripoveduje predvsem o pregnanstvu in smrti svoje matere, opozarja na druge izgnanke in izgnance iz boroveljske občine ter na podlagi številnih dokumentov in izjav prič časa govori o usodi Slovencev in Slovenk iz Borovelj in okolice v nacističnem času. Tudi razprava Gerti Malle »Für alles bin ich stark durch den, der mir Kraft verleiht« *Widerstand und Verfolgung der Zeugen Jehovas in der Zeit des Nationalsozialismus in Kärnten* iz leta 2011 (Založba Kitab) sloni na versko-družinskih povezavah. Slovenska spominska literatura (leposlovje in pričevanja) je obsesna in je spodbudila Judith Goetz, da je leta 2012 pri založbi Kitab izdala svojo razpravo *Bücher gegen das Vergessen. Kärntnerslowenische Literatur über Widerstand und Verfolgung*, v kateri kontekstualizira dogajanja in postavlja usode posameznih koroških Slovenk in Slovencev v družbenopolitični razvoj pred in med drugo svetovno vojno ter po njej.

Razprava Vinzenza Olipa je pomembna iz več razlogov. Sloni predvsem na virih fondov Zveznega arhiva v Berlinu, Arhiva Republike Slovenije, arhiva Slovenskega znanstvenega inštituta v Celovcu, Koroškega deželnega arhiva ter fondih drugih arhivov. V veliki meri upošteva objavljene vire, kot sta zbirki Toneta Ferenca *Quellen zur nationalsozialistischen Entnationalisierungspolitik in Slowenien 1941 bis 1945* (Obzorja, Maribor 1980) in *Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji* (razni zvezki). Glede zapisov prič časa in njihovega navajanja bi bilo vsekakor treba povedati, kdaj, v kakšnih okoliščinah in s kakšnimi nameni so nastali. To je avtor storil le pri *Zapisnikih o pripovedih Justine Jug* (str. 145–147), ki so nastali leta 1948. Pri citiranju virov nacistične provenience je avtor mestoma nepazljiv, čeprav vsekakor ponovno opozarja, pod kakšno psihično in fizično prisilo so na primer nastajali zasliševalni protokoli, ki so vodili do smrtne obsodbe 13 oseb v Celovcu in njihove justifikacije 29. aprila 1943 na Dunaju. V tej zvezi opozarja tudi na knjigo Ane Jug-Olip *Utihnile so ptice, utihnila je vas* (Mohorjeva, Celovec 2011, str. 165 n). Konkretno citira nemško izdajo *Ich war Nr. 20373 in Ravensbrück. Erinnerungen einer slowenischen Widerstandskämpferin* (Založba Kitab, Klagenfurt – Wien 2012, str 159 n). Navedel pa bi lahko še Vinzenza Jobsta (izd.) *Mit dem Tode bestraft – für immer ehrlos? Opfer der NS-Justiz am Landesgericht Klagenfurt. Gedenken und Rehabilitierung* (Založba Kitab, Klagenfurt – Wien 2013), ki v številnih primerih poroča o nasilju nad zaprtimi. Vendar pa pretežno upošteva le zasliševalne protokole, ki so sestavni del procesnih in o nasilju ter tako izsiljenih priznanjih seveda ne govorijo. Pri doslednem pregledu besedila bi se avtor lahko izognil nekaterim nerodnim napakam oziroma površnostim, kar velja zlasti za opombe. Nepoučen bralec ne bo vedel, kaj početi z opombo 102. Navedek je namreč povzet iz knjige *Spurensuche. Erzählte Geschichte der Kärntner Slowenen* (Österreichischer Bundesverlag, Wien 1990), ki je na seznamu literature ni najti. O nastanku Osvobodilne fronte slovenskega naroda bi lahko našel nič koliko ustrežnejših virov, zlasti pa strokovne literature. Pri opombi 159 (Štih, Simoniti, Vodopivec: *Slowenische Geschichte*, Leykam, Graz 2008) se preprosto zmoti pri straneh. Vsa navedba dela pod opombo 197 spada pod opombo 172. Pri navedbi arhivskih virov ponekod manjka navedba ustreznega fonda. Posebna težava je uporaba leposlovnih del in pripovedi prič časa. Ni vsak citat iz leposlovnega dela, v konkretnem primeru iz *Angela pozabe* Maje Haderlap, primeren za strokovno zgodovinsko razpravo, zlasti ko v njo vpleta faktografske podatke (str. 24). Na drugih mestih pa prav s pomočjo istega romana avtorice dobro ilustrira usodno in težko razpoloženje ljudi v času vojnih dogajanj in neposredno po vojni (str. 45 in 237). Ker je Vinzenz Olip v razpravo vključil roman Maje Haderlap, bi pričakovali, da bi vsaj s kakšno besedo omenil romana Valentina Polanška *Križ s križi* (Mohorjeva, Celovec 1980) in *Bratovska jesen* (Založba Drava, Celovec 1981 in 1982). Oba domala izključno tematizirata življenje lokalnega prebivalstva oziroma koroških Slovencev in Slovenk v vojnem času. Na seznamu literature vsekakor manjka navedek *Bibliografije Karla Prušnika - Gašperja*, ki jo je leta 1982 objavila Marija Suhadolčan. Opomba 541 se namreč nanaša na Prušnikov prispevek o Jerebovih v *Slovenskem vestniku*, ki ga sicer hrani tudi Koroški pokrajinski muzej v fondu Karla Prušnika - Gašperja.

Avtor se kritično sooča z nekaterimi objavami zadnjega časa – v mislih ima predvsem Wilhelma Bauma – in meni, da so ugotovitve tujih avtorjev glede odklonilnega zadržanja žrtev preganjanja le delno točne, ker prizadeti in njihovi svojci na splošno niso pripravljeni, da bi tretjim in sploh tujim pripovedovali o časih svojega največjega trpljenja. Ugotavlja, da to velja zlasti tedaj, ko prizadeti vedoželjni sploh ne poznajo in ti niti niso sposobni z njimi komunicirati v običajnem pogovornem jeziku ter jih zanimajo le viri in fotografije, ki jih žrtve morda še hranijo. Jasen je glede narodnoosvobodilnega boja jugoslovanskega naroda, ki ga postavlja v okvir mednarodnega razvoja, partizansko vojsko (Jugoslovansko armado) pa umešča med zavezniške. S tem se obrača proti nekaterim tezam v prispevkih, ki so jih različni avtorji v obliki spremnih besed objavili v knjigi Thomasa Florian Rulitza *Die Tragödie von Bleiburg und Viktring. Partisanengewalt in Kärnten am Beispiel der antikommunistischen Flüchtlinge im Mai 1945* (Mohorjeva, Celovec 2011). Jezikovno problematiko omenja tudi v uvodu, kjer pove, da si je brez slovenskih virov in s tem osnovnega poznavanja slovenskega jezika ter slovenske literature težko predstavljati resno raziskovanje življenja na dvojezičnem ozemlju. Ravna se po tem načelu in navaja najpomembnejšo nemško ter slovensko strokovno literaturo. Je verjetno sploh prvi med nemško pišočimi avtorji, ki je segel po prispevku Franca Škerla *Koroška v borbi za svobodo*, objavljenem v *Koroškem zborniku* leta 1946. Zanimivo je, da je dal Urad koroške deželne vlade cel *Koroški zbornik* prevesti v nemščino. Franc Sušnik, prvi ravnatelj Koroške osrednje knjižnice na Ravnah, pa je izvod prevoda pridobil za ravensko knjižnico, kjer je že desetletja dostopen in prav tako dolgo prezrt od raziskovalcev nemškega jezika. Prevod je delo »kranjskega grofa« Barba. V katalogih kakšne koroške knjižnice prevoda ne najdemo. Že Škerl je namreč opozoril na odločilni pomen pisma Johana Županca. Dela znanstvene literature, predvsem pa zapisov prič časa, se trdovratno drži prepričanje, da je gestapo odločilne podatke glede zametkov odpora na Koroškem dobil šele iz dnevnika Tomaža Olipa, ko je tega 1. decembra 1942 zajel v bunkerju pri Hlipovčniku v Selah. Zmotno prepričanje, ki pa je ostalo brez konkretne faktografske potrditve, je po vojni vodilo do nesmiselnega medsebojnega obdolževanja preživelih in tako močno pretreslo sorodstvene vezi. Do prve aretacije pripadnika te skupine na Koroškem je prišlo že 17. septembra 1942. Ursula in Tomaž Olip, Jerebova, sta bila aretirana 17. novembra 1942, in to zaradi zasliševanja Franca Weinzerla in Marije (Micke) Olip, sestre Johana Županca. Slednja je bila po mnenju Vinzenza Olipa naivna in neizkušena, o konspiraciji ni imela pojma ter je nasedla raztrgancu. To usodno naivnost in neizkušnost je tematizirala tudi Maja Haderlap v svojem romanu *Angel pozabe*, kar povzema tudi avtor (str. 45). V šestih dneh je sledila aretacija nadaljnjih 16 oseb, ki jih je gestapo takoj ostro zaslišal in tako prišel do dodatnih povezav. Na podlagi slovenske strokovne literature in zasliševalnih protokolov Vinzenz Olip tako zarisuje pravo kronološko zaporedje dogodkov v tistih usodnih tednih na Koroškem in postavlja dnevnik Tomaža Olipa (istoimenskega nečaka posestnika pri Jerebu) v logično zaporedje virov.

Uvodno poglavje Vinzenz Olip namenja ekonomskemu vzponu svojega deda, ki se iz preprostega tesarja in kajzarja povzpne v posestnika velikega, 138 ha obsegajočega posestva na Obirskem. Svojemu sinu Vinzenzu želi zagotoviti prihodnost, zato ga pošlje v šolo na trg v Železno Kaplo, mimo obirske, šulferajnovske šole s svojim nasilnim učiteljem. Hčerkam ne nameni te pozornosti. V drugem poglavju na podlagi strokovne literature spregovori o politični orientaciji prebivalstva, vendar navaja tudi oceno gestapa, ki je dosti bolj diferencirana, ker nakazuje obstoj močno razvejane politične miselnosti med prebivalstvom ožjega kapelskega področja. Nadaljuje z orisom germanizacijskih ukrepov, prvih oblik odpora proti nacizmu, pobegom vojaških zavezancev v sosednjo Jugoslavijo in njihovo vrnitvijo spomladi leta 1941. Potem oriše življenje tako imenovanih »gošarjev«, njihovo medsebojno povezovanje in boj za preživetje s pomočjo sorodnikov in znancev ter preide na aktivistično delo Johanna Županca - Johana in Staneta Mrharja na območju Železne Kaple in Sel. Oba sta slovensko prebivalstvo seznanjala z dogajanjem v zasedeni Sloveniji in razširjala vesti o odporu. Spregovori o represivnih ukrepih nemškega okupatorja, streljanju talcev itd. Glede virov se naslanja zlasti na Toneta Ferenca, pri strokovni literaturi pa na Marjana Linasija. Zelo natančno opisuje dogajanja po spopadu na Robežah, nadaljnji umik partizanov in usodno povezavo z Jerebovimi. V razpravo umešča pismo Johanna Županca - Johana in na podlagi virov Zveznega arhiva v Berlinu podrobno opisuje postopno razkrivanje mreže dejanskih in mogočih sodelavcev odpora in podpornikov vojaških ubežnikov. Prebivalstvo jih je podpiralo s hrano, informacijami, jim nudilo prenočišča in skrbelo za njihovo povezavo. Podpore so nudili zlasti sorodniki in znanci, ki so se tveganja, sodeč po zasliševalnih protokolih, zavedali. Iz pripovedi prič časa, ki jih avtor ne navaja, pa tega ne moremo tako jasno sklepati. Svojci so pomagali iz popolnoma humanitarnih vzgibov. Največ pozornosti Vinzenz Olip namenja razkrivanju mreže, zasliševanjem aretiranih, sojenju, ki je sledilo v Celovcu aprila 1943, ter justifikaciji obsojenih na smrt. Njihova obramba pred ljudskim sodiščem pod predsedstvom zloglasnega Rolanda Freislerja je bila povsem formalna. Svojci obsojenih na smrt so še dolgo po izvedeni justifikaciji v Berlin pošiljali prošnje za pomilostitev, ker jih menda nihče ni obvestil o tem, da je bila usmrtitev že izvedena. Očitno se niso mogli sprijazniti z dejstvom. O justifikaciji ni bilo dvoma, zloglasne rdeče letake z imeni justificiranih in številko lista *Karawankenbote*, ki je poročala o obsojenih, so vsaj na območju Železne Kaple razširjali pripadniki Hitlerjeve mladine s trga Železna Kapla.

Wilhelm Baum je o procesih Rolanda Freislerja na Koroškem leta 2011 izdal posebno razpravo (Wilhelm Baum, *Die Freisler-Prozesse in Kärnten. Zeugnisse des Widerstandes gegen das NS-Regime in Österreich*, Založba Kitab). Večinoma je uporabljal iste vire Zveznega arhiva v Berlinu kot Vinzenz Olip, vendar se pristop do njih in njihova interpretacija razlikujeta. Olip vse povezuje z natančnim poznavanjem sorodstvenih vezi, s prednostjo odprtega dostopa do preživelih in seveda prednostjo družinskega izročila. Bistvena razlika pride do veljave kar v uvodnih stavkih poglavja o obsodbi. Na čelo postavlja zakon provizorične avstrijske vlade z dne 3. julija 1945

in dopolnilne odredbe z dne 5. novembra 1945. Z obema je provizorična vlada odredila, da so vse obsodbe, izrečene zaradi veleizdaje, ki so temeljile na dejanjih proti nacistični vladavini in bile usmerjene na ponovno vzpostavitev neodvisne države Avstrije, ničeve. Zakon in odredba sta realen odgovor povojne Avstrije na retorično vprašanje, ki ga je Vinzenz Jobst zastavil v zgoraj omenjeni knjigi. Ko je zvezni predsednik Rudolf Kirchschläger tudi uradno rehabilitiral »selske žrtve«, se je naslanjal prav na ta zakonska akta in vsebinsko podobne iz poznejšega časa. Šele po tem uvodu avtor preide na sojenje, opis razmer v zaporu oziroma kaznilnici, ravnanje z aretiranimi in zasliševalne protokole gestapovcev. Izstopata imeni Hans Sellak in Josef Mohrherr. Sellak je v slovenski znanstveni literaturi poznano ime. Bil je policist vseh sistemov oziroma se je znal udinjati vsem. Po vojni je zapisal svoj pogled na svoje ravnanje. Zapis pa ni dostopen vsem raziskovalcem in tako povzroča razne špekulacije. Po vojni naj bi se zanj zavzela tudi Vinko Zwitter, bivši urednik *Koroškega Slovenca*, in slovenski prelat Rudolf Blüml. Če je bilo temu dejansko tako, so povezave med njimi lahko segale le v čas avtoritarne stanovske države in v ideološko bližino vseh navedenih do tega sistema. Nekatere slovenske priče časa imajo Sellaka v spominu kot zelo nasilnega in pretepaškega gestapovca. Vinzenz Olip opozarja tudi na usodo tistih, ki jih je sodišče oprostilo, potem pa predalo v roke gestapa. Med temi je bil tudi mladoletni Karl Doujak, ki so ga gestapovci prisilili, da jih je vodil do partizanskega bunkerja v Zgornjem Kotu. Partizani so se lahko rešili, za mladoletnim Doujakom pa je izginila vsaka sled (str. 113 n in 137). Maja 1943 je bil predan gestapu.

In Jerebovi? Posestnik Tomaž Olip je bil obsojen na osem let zapor, njegova žena Ursula na dve leti. Tomaž, ki je bolehal, je že 19. aprila 1943 umrl v deželni bolnišnici. Njegovo smrt je vsekakor pospešilo nasilje, ki ga je doživel na dan obsodbe in ga je nazorno opisala Ana Jug - Olip. Svojcem trupla niso izročili. Njuna 19-letna hčerka Marija je bila aretirana 19. decembra 1942 in 23. julija 1943 obsojena na tri leta zapor. Sin Vinzenz, ki je služil v nemški vojski, in hčerka Paula sta zaman prosila za pomilostitev obsojene matere, ki je pričakovala osmega otroka in ga potem rodila v kaznilnici. Na posestvu je ostalo pet mladoletnih otrok, starih od 7 do 18 let.

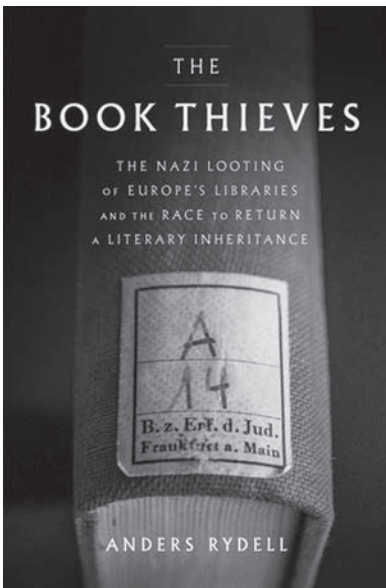
Nadaljnji razvoj na območju Obirskega in širšega kapelsko-selskega področja Vinzenz Olip opisuje predvsem na podlagi žandarmerijskih protokolov in dnevnih poročil 13. esesovskega policijskega bataljona, ki je sodeloval v »protibanditskem« boju. V potrebnih meri povzema slovensko spominsko in strokovno literaturo. V zadnjem primeru se naslanja zlasti na Marjana Linasija. Sin Vinzenz Olip je v začetku maja 1944 prestopil k partizanom, po policijskih poročilih naj bi bil mobiliziran s silo. Sledila mu je sestra Paula. Jerebovo posestvo je bilo zaseženo 22. septembra 1944, preostale štiri otroke so 11. oktobra 1944 odgnali v zbirno taborišče pri Beljaku, od koder sta brata Jožef in Johan pobegnili in se pridružila partizanom, Metoda in Tomaža pa so izgnali na Bavarsko v Altötting. Metod in Tomaž sta bila osvobojena 24. aprila 1945; deloma peš sta se napotila na Koroško in se vrnili na kmetijo. Vrnili sta se tudi Jožef in Johan, Paula je preživela in ostala v Slovenj Gradcu, Vinzenza so oktobra 1945 odpustili iz Jugoslovanske armade in se je vrnil. Mati Ursula se je

iz Ravensbrücka vrnila meseca junija 1945 in spet videla svojo, v ženski kaznilnici Aichach rojeno hčerko Ano. Hčerka Marija (Mara) se je na posestvo vrnila ob svojem 21. rojstnem dnevu 24. avgusta 1945.

Po vrnitvi so se Jerebovi soočali z ekonomskimi težavami. Država nekaterim ni priznavala statusa (politične) žrtve, ker niso bili zaprti več kot šest mesecev. Spoprijemali so se s težavami, s katerimi so se soočali številni izgnanci in partizani – posebno neprijetna sta bila nerazumevanje okolice in rastoče nezaupanje družbe, kar je zaokrožila Christine Schütte v knjižici *Heimkehr ohne Heimat. Über Rückkehr und Neubeginn der 1942 vertriebenen Kärntner Slowenen* (Verlagshaus Hernals, Wien 2014). Jerebovi posestva niso mogli obdržati.

Avtor razpravo zaključuje s seznamom literature, navedbo arhivov, katerih fonde je uporabljal, in seznamom krajevnih in osebnih imen.

Avguštin Malle

Anders Rydell, *The Book Thieves, The Nazi Looting of Europe's Libraries and the Race to Return a Literary Inheritance.*

New York: Viking Penguin, 2017,
368 strani, ilustr.

Habent sua fata libelli (Knjige imajo svojo usodo.) je pregovor latinskega filologa Terencijana Mavra, ki ga je v 2. ali 3. stoletju zapisal v knjigi *De litteris, de syllabis, de metris* (Črke, zlogi in metrika). Toda verz 1286 je nekoliko daljši in cel citat se glasi: *Pro captu lectoris habent sua fata libelli* (Glede na sposobnost bralca imajo knjige svojo usodo.). V mislih je imel dejstvo, da za »uspeh« knjige ni pomembna samo pronicljivost pisca, ampak

tudi globina in širina bralca. V tem daljšem zapisu pa, sicer nekoliko napačno, razume frazo tudi Umberto Eco v *Imenu rože*, da »knjige delijo usodo s svojimi bralci«.

To je tudi rdeča nit nove knjige švedskega novinarja Andersa Rydella *Tatovi knjig* (*The Book Thieves*). Da bi to rdečo nit ilustriral bolj slikovito, uporabi citat Heinricha Heineja: »Kjer gorijo knjige, bodo slejkoprej goreli tudi ljudje.« (*Dort wo man Bücher verbrennt, verbrennt man auch am Ende Menschen.*) Ta verz prihaja iz